

MALGORZATA MISIAK

Uniwersytet Wrocławski

Językowy obraz DOMU w etnolekcie łemkowskim. Analiza danych słownikowych*

Artykuł stanowi fragment opracowania łemkowskiego konceptu DOMU opartego na analizie danych słownikowych i wybranych tekstów. Przedstawiona w artykule wstępna analiza językowo-kulturowego obrazu pojęcia DOMU wskazuje, że jest on istotną wartością dla współczesnych Łemków. ДИМ/ХЫЖА jest nie tylko ‘miejscem, gdzie się mieszka’, ‘budynkiem mieszkalnym’, ale — szczególnie w kontekście wysiedlenia ludności łemkowskiej z jej tradycyjnych siedzib na południu Polski — staje się również synonimem małej utraconej ojcowizny — ojczyzny.

Słowa kluczowe: etnolekt łemkowski, koncept DOMU, dane systemowe.

Celem artykułu jest rekonstrukcja językowo-kulturowego obrazu DOMU utrwalonego w etnolekcie łemkowskim. Rozważania przedstawione w tekście mają charakter wstępny i ograniczają się jedynie do analizy danych systemowych. W odniesieniu do łemkowszczyzny używam terminu etnolekt ze względu na wciąż niejednoznaczny statut mowy Łemków¹. Przez część środowiska łemkowskiego (jak i części uczonych) łemkowszczyzna jest uznana za odrębny język. Aleksander Duliczenko wymienia ją jako jeden z wielu współcześnie występujących słowiańskich mikrojęzyków literackich [Дуличенко 2003, 27–39]. Za symboliczny akt kodyfikacji uznać należy pojawienie się gramatyki języka łemkowskiego w 2000 roku [Chomiak, Fontański, 2000]. Zgodnie z wyłożonymi w niej zasadami gramatycznymi redagowana jest współcześnie część czasopism, ukazują się publikacje autorów łemkowskich. Należy jednak pamiętać, że część środowiska łemkowskiego uważa się za członków grupy etnograficznej wchodzącej w skład ukraińskiej grupy narodowej. Dla twórców reprezentujących takie poglądy na temat

* Tekst powstał w trakcie badań prowadzonych w ramach realizacji projektu naukowego *Metody analizy JOS w kontekście badań porównawczych*, realizowanego pod kierownictwem prof. Jerzego Bartmińskiego (grant NPRH nr 0132/NPRH2/H12/81/2012, Instytut Sławistyki PAN).

swojej etniczności językiem literackim jest ukraiński, a rodzima mowa pozostaje jedynie dialektem. Redakcja czasopisma “Zagroda” w stopce redakcyjnej informuje swoich czytelników, że artykuły nadesłane w dialekcie, są w dialekcie publikowane.

Lemkowie, bez względu na swoje poglądy dotyczące kwestii ich tożsamości/identyfikacji etnicznej, są nosicielami (użytkownikami) łemkowszczyzny. A co za tym idzie przenoszą w języku obrazy utrwalone w tradycyjnej kulturze i utrwalone w łemkowskiej świadomości. Za każdym razem czy mamy do czynienia z tekstem w wersji literackiej czy dialektalnej jest on zawsze reprezentantem tej samej mowy; za każdym razem chodzi o teksty stanowiące przykład języka ogólnego w jego wariantach obiegowych.

1. Dane systemowe

W analizie pojęcia DOMU łemkowskiego wychodzę od danych systemowych. Bardzo przydatne są wszelkie dane słownikowe, niestety, w przypadku łemkowszczyzny, tak młodego mikrojęzyka literackiego, pojawia się szereg problemów. Podstawowym z nich jest: właściwie brak słowników. Łemkowszczyzna jest bardzo słabo poświadczona w słownikach. Nie ma słownika ogólnego języka łemkowskiego, podobnie jak słownika frazeologicznego i szeregu innych typów słowników językowych. Jedynymi, jak dotąd istniejącymi, są słowniki łemkowsko-najczęściej-polskie (jest kilka szkolnych słowniczków łemkowsko-polsko-angielskich), gdzie występują z reguły tylko definicje synonimiczne, a więc ograniczające się jedynie do podania odpowiednika danego leksemu w innym języku.

Wobec właściwie braku pozycji z leksykografii łemkowskiej sięgnęłam również do materiałów do nauki języka łemkowskiego w szkołach zatwierdzonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej. Bazę materiałową dla niniejszej analizy stanowią więc słowniki i materiały szkolne².

W przypadku słowników dwu- czy wielojęzycznych opartych na definicji synonimicznej istnieje niebezpieczeństwo kalkowania wyrazów z jednego języka na drugi, szczególnie jeśli chodzi o słownictwo odnoszące się do współczesnych realiów. Takim przykładem może być wyraz *domator*. W części polsko-łemkowskiej Słownika Horoszczaka (w części łemkowsko-polskiej nie ma tego wyrazu) podany jest jako łemkowski odpowiednik leksemu *домосіd(ник)*, a w Słowniku Pyrteja Semenowicza łem. *доматор* jako objaśnienie odpowiada ukr. *домосіd*:

domator — *домосіd(ник)* [JH, 210], *доматор* — *домосіd* [PS, 60].

Leksem *dom* w etnolekcie łemkowskim ma kilka postaci leksykalnych występujących w słownikach (jak i tekstach):

*дим, дім*³ — *dom* [JH, 53]; *дом, дим, дім* — *dom* [JH, 55]; *dom* — *дим, дім, хыжа* [JH, 210].

M. Chomiak uważa, że w łemkowskim języku literackim występuje tylko leksem *дим*, natomiast występowania wariantu *дім* przypisuje wpływowi języka ukraińskiego (informacja z korespondencji e-mailowej autorki z M. Chomiak). W artykułach publikowanych na łamach łemkowskiego czasopisma “Бесіда”, jak i w podręcznikach szkolnych, w tym w elementarzu do pierwszej klasy, często pojawia się jednak forma *дім* [Magocsi, Duć-Fajfer, Kwoka 2007, 111; МП 20].

Dla pojęcia DOMU w etnolekcie łemkowskim uważam za reprezentatywne dwa leksemy *дим* i *хыжа*.

Synonimy do leksemu *dom*: хата

халупа — *селяньска нижеденна хата, збудована недоброяркісно* — *В тій бідній халупі мешкало десятеро люда* [PS, 415],

мешканя — *mieszkanie* [JH, 89],

будинок — *budynek* [JH, 28].

Za hiperonim uznałam leksem: *будинок*⁴ — *budynek* [JH, 197].

Hiponimami, czyli nazwami różnych rodzajów domów, będą więc: *бурса, дворец* — *dworzec, pałac* [JH, 5], *курна хыжа* — *kurna chata* (‘chata bez komina’) [JH, 84], *палата* — *pałac* [JH, 110], *шатро* — *natiot* [JH, 165], *академик* — *академік* [JH, 182], *блок* — *бьок* [JH, 193], *хатура* — *хыжа* [JH, 199], *chata* — *хыжа* [JH, 199], *блок* — *бьок, будинок* [ST, 9], *barak* — *барак* [ST, 9], *dom letniskowy* — *літня хыжа, літніскова хыжа* [ST, 10], *budynek drewniany* — *хыжа деревяна* [ST, 10], *budynek z cegły* — *хыжа з цеглы, мурована хыжа* [ST, 10], *budynek z elementów wielkopłytowych* — *панельова хыжа, будинок з панелів* [ST, 10], *budynek wielopiętrowy* — *вельоплянрова хыжа* [ST, 10], *поміщыня* — ‘lokum’ (*В бурсянім будинку нашол своє поміщыня і можливіст ведіня проб ансамбль “Лемковина”* [RB 2005, 22]).

Hiponimy układają się w dwa zasadnicze zbiory. Pierwszy zawiera leksemy nazywające budynki/budowle będące stałym miejscem zamieszkania. Stanowią one grupę centralną. Na peryferiach tej grupy sytuują się określenia zawierające znaczenie czasowości zamieszkania (rys. 1.). Możliwy jest również podział ze względu na przeznaczenie, a więc ‘kto w nim mieszka’: budynki dla ludzi, budynki dla zwierząt. W omawianym zespole leksykalnym zostały jednak pominięte nazwy domów dla zwierząt.

Rys. 1. Podział hiponimów leksemu dom ze względu na cechę trwałości zamieszkiwania

Leksemy w użyciach – poświadczenia słownikowe⁵

front domu — *фасада, фронт хыжы* [ST, 9]

Nasz dom znajduje się na końcu następnej ulicy — *Наша хыжа є на кінці наступной улицы* [RŁ, 111];

Nasz dom jest dwupoziomowy — *Наш дім є двоповерховий (має плянтро)* [RŁ, 111];

Dziadek i ojciec zbudowali nasz dom (...) — *Няньо і дідо поставили нашу хыжу* [RŁ, 111];

Koło domu mamy duże podwórko — *Попри хыжи маме великий подворец* [RŁ, 115];

Przed domem mamy wielki trawnik i drzewa — *Перед хыжом є велика трава і дерева* [RŁ, 115];

Za domem dziadek ma ogródek — *За хыжом дідо мають загорідку* [RŁ, 115].

Formy derywowane od leksemu *дом*: *домашине* — *domowe* [JH, 55], *домове* — *domowe* [JH, 55], *bezdomny* — *бездомний, безхыжний* (JH, 190), *domator* — *домосід(ник)* [JH, 210], *domek* — *домик, домок* [JH, 210], *domokrązca* — *домоходич* [JH, 210], *domorośli* — *доморосли/ї* [JH, 210], *domownik* — *домовник* [JH, 211], *domowy* — *домови/ї* [JH, 211], *domostwo* — *обыстя* [JH, 211] ('obejście'), *domator* — *домосід* [PS, 88], *domatorka* — *домосідка* [PS, 60], *domisko* — *великий старий дім* [PS, 60], *домів, домім, домню, Домів не было чого вертати* [PS, 88]; *домовик* — [1.] *Добрий або злий дух, що проживає вдомі.* [2.] *Самітняя людина яка рідко виходить із дому* [PS, 88].

Wyrażenia: *дома* — *w domu* [JH, 55], *домів, домяю* — *do domu* [JH, 55], *дохыж* — *do domu (принесено мі ю дохыж* [Б 2005/1, 25]).

Formy derywowane od leksemu *хыжа*: *bezdomy* — *бездомний, безхыжний* [JH, 190], *chałupnictwo* — *хыжництво* [JH, 199], *chałupnik* — *хыжник* [JH, 199], *хыжка* — *хатка, комора*. Здрібн. до *хыжа* [PS, 416].

W tekstach literackich pojawiły się ponadto: *хыжочка* (‘niewielka, uboga chata’), *хыжчына*.

Formy derywowane od leksemu *хата, халуна* — *хатина, хатка, халупина, халупка*.

Janusz Rieger w pracy poświęconej słownictwu i nazewnictwu łemkowskiemu podaje jeszcze: *чыжка* — ‘stara, nędzna chałupa’, *чыжычка* — ‘ubogi dom’ [Rieger 1995, 38]. Słownictwo zbierane było w trakcie badań terenowych w latach 80. i 90. XX wieku. Jak autor sam pisze we Wstępie, są to raczej materiały do słownika niż sam słownik [ibid., 8].

Najczęściej występującym leksemem w powyższych grupach jest *хыжа*. Nie ma żadnych list frekwencyjnych słownictwa łemkowszczyzny, ale na podstawie tekstów, które zostały poddane przeze mnie analizie dla potrzeb tego opracowania można stwierdzić, że jest to wyraz, który ma największą frekwencję występowania.

Na podstawie informacji słownikowo-podręcznikowych daje się wyróżnić kilka jego znaczeń *хыжа* to (podkreślenia moje):

1. synonim domu: dom w sensie ‘budynku, gdzie się mieszka’ — sens fizyczny:

dom — *дим, дім, хыжа* [JH, 210];

dom, budynek, mieszkanie — *хыжа/ дим, будинок, мешканя* [ST, 9];

chałupa;

chata.

2. kuchnia — *кухня (хыжа)* [PM, 267], część domu (występuje rzadziej, raczej w dialekcie).

Jedna z definicji wskazuje na dwa znaczenia leksemu *хыжа*: ‘ogólnie dom — budynek z wszystkimi jego częściami składowymi’ oraz ‘jedna z części tego budynku, najważniejsza, bo tam, gdzie się spało i jadło — kuchnia’:

хыжа — 1. *хата; все що поміщалось під одним дахом асаме; кімната, кухня, комора, комірка, загата, сіни, присінок, стайня, хлів, боїско, причина, полівник.*
2. *Хатне приміщення де спять, обідають. — Ід зо стіні до хыж !* [PS, 416].

Tradycyjny dom łemkowski składał się z kilku części, w najbardziej rozbudowanych planach jest ich aż 7: pokój + kuchnia (*ізба, куната, хыжа*), sień ('przedpokój'; *сѣни*), klepisko (*глиняна підлога*), spiżarnia (*комора, комірка*), stajnia (*стайня*), osobne pomieszczenie, gdzie się piekło chleb (*пекарня*)⁶, *ванькір*.

3. muszla ślimaka

хыжка слимакова — *хыжка слимача* [PS, 416] ('muszla ślimaka');

хыжка слимача — *слимакова раковина* [PS, 416].

Syntagmy te zostały również odnotowane przez J. Reigera: *ślymakowa budka, ślymacza budka* albo *ślymakowa chyżka, ślymacza chyżka* [Rieger 1995, 118]. Jest to typowy przykład przeniesienia znaczenia na podstawie podobieństwa przedmiotów.

Karta 2. Atlasu językowego dawnej łemkowszczyzny⁷ Zdzisława Stiebera przedstawiająca występowanie leksemów odnoszących się do znaczenia 'budynek mieszkalny' wskazuje wyrazy: *хыжа*⁸, *хыжа, халупа, хащупа, їизба*. Najczęstszą frekwencją występowania charakteryzuje się forma *хыжа* (odnotowana w 40 łemkowskich wsiach), najrzadziej notowany był wyraz: *їизба* (tylko jedna miejscowość). Postać fonetyczna *хыжа* była obecna na całym obszarze łemkowskim, pozostałe zaś warianty fonetyczne (*хыжа, халупа, хащупа, їизба*) spotykało się przede wszystkim we wschodniej części łemkowszczyzny, jak i w sąsiedztwie gwar polskich. W 4 wsiach (Jaworki, pow. Nowy Targ; Muszynka, pow. Nowy Sącz; Bielanka, pow. Gorlice; Komańcza, pow. Sanok) obok wyrazu *хыжа* pojawiał się, niewątpliwie młodszy, wyraz *budynek*. Jak stwierdzał Stieber, sam wyraz *хыжа* był definiowany przez informatorów niejednoznacznie: albo jako dom mieszkalny albo jako jedna z części domu mieszkalnego, mianowicie kuchnia [Stieber 1956, 12].

W sąsiednich gwarach bojkowskich wyraz *хыжа* został zanotowany, jak podaje Atlas gwar bojkowskich pod redakcją Janusza Reigera, jedynie w pasie granicznym łemkowsko-bojkowskim i był obecny w języku najstarszych informatorów. Charakterystyczny dla terenów bojkowskich okazał się leksem *chata* [Rieger 1980, mapa I "Chałupa"].

Janusz Rieger uznał go za typowo łemkowski zgodnie z zasadą, że: "Za charakterystyczne dla dialektu łemkowskiego uznajemy takie wyrazy, które nie występują w sąsiednich gwarach ukraińskich, które mogą być znane także gdzie indziej, ale nie występują w bezpośrednim sąsiedztwie gwar łemkowskich. Należy tu zaliczyć także takie wyrazy, które sięgają poza łemkowszczyznę w bardzo ograniczonym zakresie. Wyrazy, które uznajemy za

typowo łemkowskie powinny wstępować na znacznej części interesującego nas obszaru (...)” [Rieger 1995, 23].

Sam wyraz nie jest łemkowski, ale ogólnosłowiański (np. cerk. *chyz chyzina*; ukr. *хужа*; słowac. *chyža*; bułg. *хужа*; czes. *chyže* itd.). Prasłowiańska **chyzь* była zapożyczeniem z gockiego *hūza* (‘dom’) [Brückner 1993, 189; Klemensiewicz 2002, 28]. Znany jest również oczywiście polszczyźnie [Maciejewska 1968, 396].

2. Konteksty

Konteksty, w jakich występuje łemkowski leksem *дим/хужа* ewokują dodatkowe znaczenia, budując w ten sposób koncept domu łemkowskiego.

A. Zespoły łączne (budynek + ...)

I dom = budynek + rodzina: znaczenie fizyczne dopełnione znaczeniem społecznym (rodzina):

*Для гідної частини łemківської молодіжы творило тото спосібніст вчыти ся ближче рідного села, [...], давало можливість [...] частійшого одиджування родини*⁹ [RB 2005, 27].

II dom = posesja: budynek + to, co dookoła; to, co wschodzi w skład gospodarstwa pole, zabudowania, zwierzęta gospodarskie:

Мешканя, або загально звана “хужа” была поділена на такы частини: хужа (кухня), комора, сїни, комірка, іздебка (світлиця) і куната. Стодола, (...) стяла по другій сторон подвірця (...) [A, 270];

деревяна хужа, на загороди мечат козы [B 2002/6, 8].

To zestawienie można z jednej strony traktować jako dopełnienie, ale również może stanowić opozycję: dom jako budynek wobec tego, co składa się na gospodarstwo (budynek i wszystko, co znajduje się na zewnątrz, wokół budynku).

B. Zespoły rozłączne

I dom — a — podwórko: to, co w domu, w środku — to, co na zewnątrz:

Теплий домашній кут. Фактычні, на дворі было так, же ани пса выгнати [B 2001/1:10].

II (dom) tradycyjna, stara chyża — a — nowoczesny dom:

одкутил стару хужу [B 1999/6 :9];

в своїй давній хужы [B 1999/6 :15];

В старій деревяній хужы [B 2000/3:11].

Wspomniana już Natalija Kostyak uważa, że właśnie po przesiedleniu, kiedy Łemkowie znaleźli się w nowych warunkach socjalnych, a więc i mieszkaniowych pojawiły się w etnolekcie słowa: *мешканя* (z j. pol) i *квартира* (z j. ukr.) [Kostyak 2007, 458]. Myślę, że w pierwszym przypadku, doszło do rozszerzenia znaczenia leksemu o znaczenie ‘mieszkanie w bloku’.

III (swój) dom — a — (obcy) dom (świat):

Jest to opozycja widoczna szczególnie w tekstach wspomnieniowych. Moment wysiedlenia był przede wszystkim momentem opuszczenia domu (budynku) i wyruszenia w obcy, nieznaną świat.

(...) доля / З дому выпхала і в світ порвала [A, 63].

Wysiedlenie ludności łemkowskiej w 1947 roku z ich etnicznego terytorium spowodowało pojawienie się nowej kategorii domu. Z jednej strony mamy kontynuację obrazu tradycyjnej chyży (szczególnie w utworach literackich, wspomnieniach), z drugiej zaś ten dom zmienia swój wygląd, po opuszczeniu ulega zniszczeniu, jest ograbiony, zaniedbany — często przestaje istnieć w sposób fizyczny. Pojawia się zupełnie nowy dom — dom na obczyźnie, nowy budynek, dom ponemiecki, a z czasem nowobudowany na obczyźnie, ale już swój dom. Zmienia się obraz domu pozostawionego na Łemkowszczyźnie — po opuszczeniu zazwyczaj ulega zniszczeniu:

До хыжы Сандовичів в Ждыни приїзджал єм не рас. З перестрахом смотрил єм, як помалы западат ся до землі. (...) розпадал ся сыпанец (...). Як хронікар фотографувал єм етапы вмераня хыжы моіх прадітів [A, 386];

Нашой хыжы неє [A, 240];

Хыжы розобралы [A, 240].

W konsekwencji wydarzeń historycznych — przesiedlenia pojawia się nowa opozycja:

IV dom na Łemkowszczyż nie — a — dom na obczyźnie (po przesiedleniu)

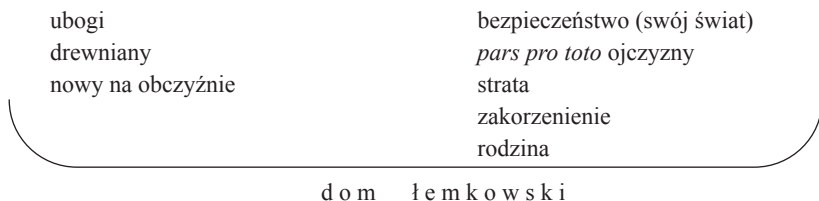
Analiza tej opozycji bardzo wiele wnosi do charakterystyki tradycyjnego domu łemkowskiego. Często opis domu ponemieckiego jest zestawiony ze wspomnieniem domu łemkowskiego (to szczególnie w utworach/tekstach wspomnieniowych). Domy ponemieckie nie były podobne do łemkowskich, w ich wyglądzie zwracała uwagę wielkość i fakt, że wszystkie były murowane. (*Домы (...) были мурованы і великы, нич не подібны до хыж карпатскых [AB, 185]*), choć przede wszystkim domy te były zniszczone, w ich opisie pojawiają się słowa takie, jak: *рудера, барліз, руїна*.

Tradycyjna chyża łemkowska była więc przede wszystkim drewniana, niewielka, zadbana:

Домы (...) были мурованы і великы, нич не подібны до хыж карпатських [AB, 185]

Współcześnie w etnolekcie łemkowskim pojęcie DOMU istnieje na dwóch płaszczyznach (rys. 2.):

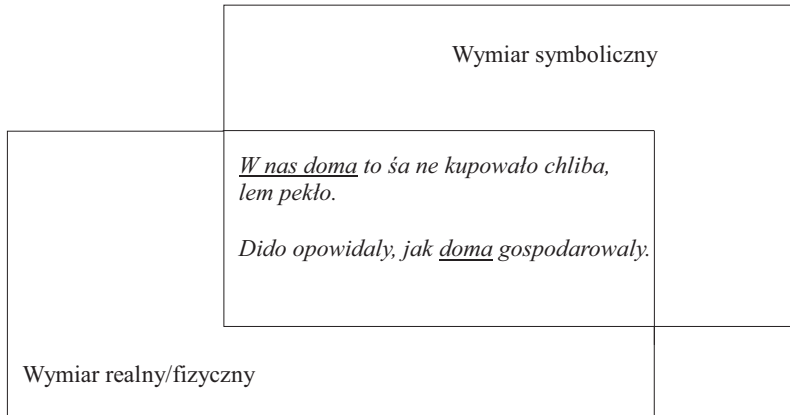
- (1) z jednej strony chodzi o jego wymiar realny, fizyczny: dom jako konkretny budynek; miejsce, w którym mieszkają/przebywają/odpoczywają ludzie; budynek, w którym coś ma swoją siedzibę (*В 1888 [Радоцина] числила 87 хыж, в яких жыло 479 грекокатоликів і 7 Жыдів* [Б, 2003/3:8]; *Повернувши з войска до рідной Зындрановы, в старій хыжы свого діда організувал музей памяток культуры Лемів, які офіційно назвал „Ізбом”* [Б 2002/4:28]);
- (2) a drugiej strony niezwykle mocno obecny jest w łemkowskim dyskursie jego wymiar symboliczny: dom jako miejsce zapewniające ludziom poczucie bezpieczeństwa, dom tworzony przez ludzi — rodzinę (*Максим стрічат Кліма на дорозі: Ци міг быс мі пожычыти десятку? На жаль приятелю, але не мам при собі ани грошыка. А дома? Дякую! Вишиткы здрави* [Б 200/4:22]; *Волю си дома посідити* [Б 2006/2:17], i wreszcie, niezwykle mocno obecny w łemkowskim dyskursie tożsamościowym dom jako symbol utraconej małej ojczyzny (napis na nagrobku: *Вертал ся Домів, притулила Го рідна земля, країна предків і дитинства* [Б 2008/6: 13]).

Rys. 2. *Wymiary: realny i symboliczny pojęcia DOM*

To, co wyznacza koncept DOM, znajduje swoje wyobrażenie w strukturach językowych (rys. 3.). Dokonuje się proces sakralizacji (mitologizacji) pojęcia DOMU. Staje się on szerszym pojęciem niż tylko budynkiem; rodzinną chyża istnieje w zmitologizowanej przestrzeni, jaką stała się sama łemkowszczyzna.

Chyża, często *nianiowa chyża* (‘ojcowski dom’) staje się symbolem ojczyzny (ojcowizny), jego utrata przekłada się na utratę łemkowskiej małej ojczyzny.

Rys. 3. Wymiary realny i symboliczny konceptu DOM
w strukturach językowych

PRZYPISY

¹ Łemkowie — to grupa Słowian wschodnich, górali ruskich zamieszkujących na terenie Polski. Do 1947 r. zajmowali oni zwarte terytorium zwane Łemkowszczyzną, położone w pasmach polskiego pasa Karpat: Beskidzie Niskim i Sądeckim. W wyniku akcji przesiedleńczych prowadzonych przez władze polskie w latach 1944–47 zostali przesiedleni najpierw na teren Ukraińskiej SRR (1944–46), a następnie w 1947 r. w ramach tzw. “Akcji Wisła” na tereny Polski północnej i zachodniej, tzw. Ziemie Odzyskane po II wojnie światowej. W wyniku tych działań przestała istnieć Łemkowszczyzna etniczna, całkowitemu zanikowi uległ tradycyjny świat Łemków, a oni sami znaleźli się w sytuacji grupy rozproszonej po całym terytorium Polski. Wg szacunków w okresie międzywojennym mieszkało w Polsce około 140 tys. Łemków, wg ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w Polsce w 2011 r. przynależność do grupy łemkowskiej zadeklarowało 9640 osób. Łemkowie w Polsce mają status mniejszości etnicznej zapisany w *Ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym* [zob. m.in.: Dudra 2010, 256; Filipiak 2013, *passim*; Wyniki].

² Wykorzystany materiał słownikowy został opatrzonej wskazaniem źródła. Materiał z tekstów posiada lokalizację tylko w przypadku egzemplifikacji przykładów.

³ *дим* czyt. ‘dym’, *dim* – czyt ‘dim’.

⁴ Dla porównania: Natalia Kostyak w swojej pracy *Kulturowy stereotyp domu pisarzy łemkowskich w II poł. XX wieku* przyjęła za hiperonim leksem *будівля* [Kostyak 2007, 455].

⁵ Nie cytuję tutaj powtórnie użyć ze Słownika PS. W cytowanych źródłach egzemplifikacje w języku łemkowskim zaopatrzone są również zapisem alfabetem łacińskim.

⁶ Zob. [Струмінський, 1988, *passim*].

⁷ *Atlas* został opracowany przez autora na podstawie materiału gwarowego zebranego w latach 1934–35 w 72 wsiach łemkowskich [Stieber 1956].

⁸ Z. Stieber twierdzi, że grafem *ы* oznacza “samogłoskę płaską, wysoką, co do poziomego ułożenia języka raczej średnią, a więc zbliżoną do rosyjskiego *y*” [Stieber 1956, 8]. Identyczna litera występuje we współczesnym alfabecie łemkowskim, odpowiada ona samogłosce “tylne *y*” [JH, 12].

⁹ Dla niemałej części młodzieży łemkowskiej stwarzało to możliwość uczenia się bliżej rodzinnej wsi [...], umożliwiało częstsze wyjazdy do domu. [RB 2005, 27] Niektóre z tekstów zamieszczonych w “Roczniku Ruskiej Bursy” są wersji dwujęzycznej, łemkowskiej i polskiej.

WYKAZ SKRÓTÓW ŹRÓDEŁ

I. Słowniki, podręczniki

ST — Chomiak M., Górka M., 2003: *Słownik tematyczny polsko-łemkowsko-angielski*. Rutenika, Warszawa-Legnica.

PM — Chomiak M., Henzel J., 2012: *Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka łemkowskiego*. Wydawca łemkowski Zespół Pieśni i Tańca “Kyczera”, Legnica.

JH — Horoszczak J., 2004: *Словник лемківско-польскій/ польско-лемківскій // Słownik łemkowsko-polski/polsko-łemkowski*. Rutenika, Warszawa.

RŁ — Magocsi P. R., Duć-Fajfer H., Kwoka T., 2007: *Rozmawiajmy po łemkowsku*. Rutenika, Warszawa.

МП — Муриянка П., 2003: *Лемківскій буквар*. Rutenika, Warszawa-Legnica.

PS — Pyrtej Semenowicz P., 1986, *Словник Лемківської Говірки, Матеріали для словника*; 2001, Wydany staraniem łemkowskiego Zespołu Pieśni i Tańca “Kyczera”, Legnica — Wrocław (*dostępny na: www.lemko.org/pdf/Pyrtej2001.pdf*).

Semenowicz P., 2001: *Словник Лемківської Говірки*, Iwano-Frankiwsk 1986. Wydany staraniem łemkowskiego Zespołu Pieśni i Tańca “Kyczera”, Legnica-Wrocław.

II. Teksty

A — *Антологія повиселенчой лемківскої літератури/Antologia powysiedleńczej literatury łemkowskiej*. Stowarzyszenie łemków, Legnica.

AB — Barna A., 2008: *Хмары і сонце над Лемковином*. Oficyna Wydawnicza “Atut”, Legnica.

DF — Duć-Fajfer H. (red.), 2002: *Ци то лем туга, ци надія/ Czy to tęsknota, czy nadzieja*. Stowarzyszenie łemków, Legnica.

III. Czasopisma:

B — *Becida*, dwumiesięcznik, organ prasowy Stowarzyszenia łemków, Krynica-Legnica.

LR — *Лемківскій календар*. Legnica-Krynica.

RB — *Rocznik Ruskiej Bursy / Річник Рускої Бурсы*, red. H. Duć-Fajfer, Gorlice.

LITERATURA

- Дуличенко А., 2003: Языки этнических меньшинств и языки региональные (региолекты): некоторые аспекты, in E. Wrocławska, J. Zieniukowa (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne*. Warszawa, 27–37.
- Струмінський Б. (red.), 1988: *Лемківщина. Земля – люди – історія – культура*. Т. 1. Видано коштом і заходами Організації Оборони Лемківщини ЗСА, Нью-Йорк–Париж–Сидней–Торонто.
- Brückner A., 1993: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Chomiak M., Fontański H., 2000: *Gramatyka języka łemkowskiego*. Katowice.
- Dudra S., 2010: Ґемковие, in S. Dudra, B. Nitschke (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*. Kraków. 256–287.
- Filipiak L., 2013: *Spoleczno-polityczna sytuacja Ґемków w III RP*. Toruń.
- Klemensiewicz Z., 2002: *Historia języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kostyak N., 2007: Kulturowy stereotyp domu pisarzy Ґемковских w II poł. XX wieku, in S. Dudra i in. (red.), *Ґемковие, Божковие, Русини. Historia, współczesność. Kultura materialna i duchowa*. Legnica-Zielona Góra, 451–464.
- Maciejewska M. (opr. hasła), 1968: hasło *chyz, chyś*, in *Słownik polszczyzny XVI wieku*, T. 3, 396. Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Rieger J. (red.), 1980: *Atlas gwar bojkowskich*. T. I. Wrocław-Warszawa-Kraków, Ossolineum. Mapa I *Chałupa (wiejski dom mieszkalny)*.
- Rieger J., 1995: *Słownictwo i nazewnictwo Ґемковские*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper”.
- Stieber Z., 1956: *Atlas językowy dawnej Ґемковszczyzny*, zeszyt 1. Łódź: Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*, [w:] isap.sejm.gov.pl (dostęp: 15.05.2015).
- Wyniki = *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 — mniejszości narodowe i etniczne oraz język regionalny* (strona internetowa: <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spis>, dostęp: 15.05.2015)

MALGORZATA MISIAK

**The linguistic picture of HOME in Lemkos' ethnolect.
The analysis of vocabulary data**

The article is a part of the study into Lemkos' concept of HOME based on the analysis of vocabulary data and selected texts. The linguistic and cultural analysis of the concept of HOME presented in the article shows that it is a crucial value for the Lemkos. ДИМ/ХЫЖА refers to not only 'a building / house' but, in particular, it becomes a synonym of

a small lost homeland especially in the context of displacing the Lemkos. The text was written under the research project *Methods of analysing the linguistic picture of the world in the context of comparative research* led by professor Jerzy Bartmiński (a grant NPRH no 0132/NPRH2/H12/81/2012, The Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences).

Keywords: Lemkos' ethnolect, the concept of home, system data.

MALGORZATA MISIAK

**NAMO koncepto raiška lemų etnolekte.
Žodynų duomenų analizė**

Straipsnyje nagrinėjama koncepto NAMAS raiška lemų tarmėje remiantis žodynų ir tarminių tekstų duomenimis. Pateikta koncepto NAMAS raiškos analizė parodo jo esminę reikšmę dabartiniams lemams. ДИМ/ХЪЖА — tai ne tik 'vieta, kur gyvenama', 'gyvenamasis pastatas', bet — ypač lemų tautinei mažumai priklausančių žmonių perkėlimo iš jų tradicinių vietovių Lenkijos pietuose kontekste — tampa prarastos tėviškės sinonimu.

Reikšminiai žodžiai: lemų etnolektas, NAMO konceptas, sisteminiai duomenys.

Nadeszlo do redakcji: 25 lipca 2015 r.

Przyjęto do druku: 10 września 2015 r.

Małgorzata Misiak, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.

Małgorzata Misiak, PhD (Humanities), Research Fellow at the Institute of Polish Philology at the University of Wrocław.

Małgożata Misiak, humanitarinių mokslų daktarė, Wrocławo universiteto Lenkų filologijos instituto Lenkų kalbos istorijos skyriaus mokslo darbuotoja.

E-mail:malgorzata.misiak@uwr.edu.pl

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anželika SMETONIENĖ

LIETUVIŲ KALBOS
PRIEŠAGINIAI VEIKSMAŽODŽIAI
SLAVIZMAI IR HIBRIDAI
(XVI–XVII a. LDK TEKSTUOSE)

DAKTARO DISERTACIJA
HUMANITARINIAI MOKSLAI, FILOLOGIJA (04 H)

Vilnius, 2015